

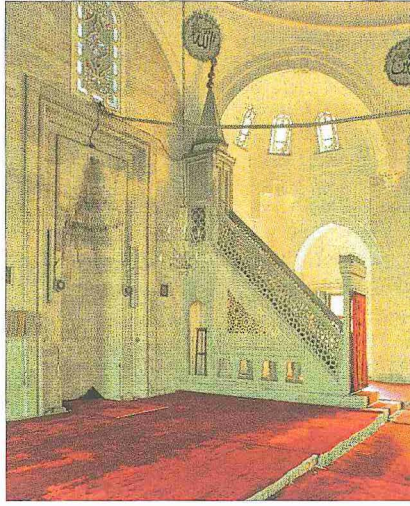
RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ

Tekirdağ'da

XVI. yüzyılda inşa edilen külliye.

Sadrazam Rüstem Paşa tarafından yaptırılan külliye cami, medrese, kütüphane, çifte hamam, bedesten, kervansaray ve imaretten oluşmaktadır. Bunlardan yalnız cami, medrese, imaret ve kervansarayın Mimar Sinan'ın eserlerini bildiren *Tezkiretü'l-ebniye*, *Tezkiretü'l-bünyan* ve *Tuhfetü'l-mi'mârîn* ile *Adsız Risâle*'de kayıtlı olması sebebiyle külliye yapılarının tamamının onun tarafından inşa edildiği ve farklı zamanlarda tamamlandığı tahmin edilmektedir. Yapılardan sadece caminin tarihi ve yaptıranı hakkında bilgi taşkapıdaki iki kitâbeden öğrenilmektedir. Bunların sülüsle yazılmış ilkinde Rüstem Paşa'nın adı ve 960 (1553) tarihi yazılıdır. Nesih hatlı diğer kitâbe ise Sultan Abdülmecid tarafından 1257 (1841) yılında caminin tamir ettirildiğini bildirmektedir. Günümüzde cami ile bedesten dışındaki yapılar kısmen veya tamamen ortadan kalkmıştır.

Cami. Kare planlı caminin üzeri tromplarla geçişi sağlanan tek kubbeyle örtülüdür. Düzgün kesme taştan inşa edilen binanın önünde çift revaklı bir son cemaat yeri ile kuzeybatısında tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. Yapıya, mihrap eksekinde yer alan ve yanlarında çokgen niş-

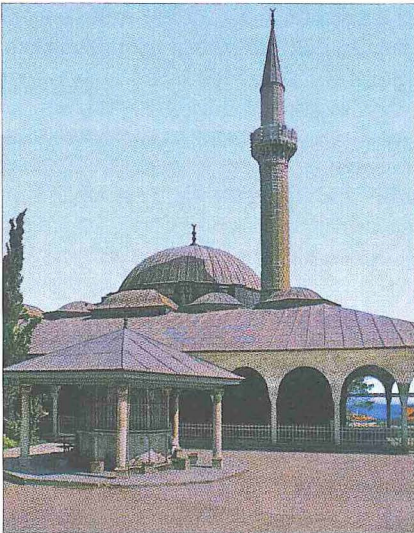
Rüstem Paşa Camii'nin mihrap ve minberi

leri bulunan mukarnaslı, dikdörtgen bordürlü bir taşkapı ile girilmektedir. Kapının sedef ve fildişi kakmalarla süslü ahşap kanatları ilgi çekicidir. Buradaki basık yuvarlak kemerle mukarnaslı kavsara arasında eserin inşa kitâbesi yer almaktadır. Onarım kitâbesi sağdaki nişin üzerindedir. Kapının her iki yanında son cemaat yerine açılan dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır. Aydınlık ve ferah olan yapının içi süsleme açısından oldukça zengindir. Kubbenin kenarlarında ve göbeğinde barok karakterinde çiçek ve çelenk motifli alçı kabartmalar vardır. Abdülmecid dönemine ait olduğu bilinen bu süslemelerle caminin orijinal kalem işleri yok olmuştur. Yapının mihrabının ilk şekli geç devirde açık renk yağlı boya ile boyanarak bozulmuşsa da sade profilili dikdörtgen bordürle kuşatılan, çok kenarlı mihrap nişi klasik formda zarif stalaktitlerle süslü olup kavsaralıdır. Çok sade olan mermer minberin yan aynalıkları ve merdiven korkulukları ajurlu geometrik motiflerle süslü olup kapısının üstünde stalaktitli bir alınlık vardır. Köşkü üstünde ve sivri kemerinin alt kenarlarında birer sıra palmet frizi dolaşır. Harimdeki duvar pâyeleri, bunların meydana getirdiği nişlerle pencere kemerleri iç mekâna hareket kazandırmıştır. Beş gözlü son cemaat yeri ortada aynalı tonoz, yanlarda ikişer kubbe ile örtülüdür. Dış revak ise sütunlar ve yuvarlak kemerler üzerine kurşun kaplı meyilli ahşap çatılıdır. Caminin minaresi kesme taştan, çokgen gövdeli, 34 m. yükseklikte, 2,14 m. çapın-

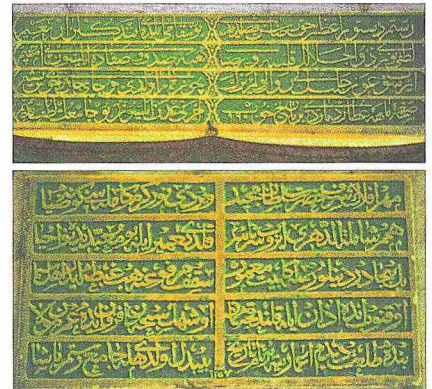
da olup üzeri kurşun külâhla kaplıdır. Mukarnaslı şerefenin korkulukları taş oymadır. Caminin duvarlarla çevrili avlusuna giriş kuzeydeki büyük kapıdan sağlanmakta, burada mermer bir şadırvan bulunmaktadır. Çelenk başlıklı beş mermer sütun üzerine oturan kurşun kaplı beşgen çatılı şadırvanın Abdülmecid tarafından yaptırılan tamirat sırasında eklendiği anlaşılmaktadır.

Medrese. Kible duvarına paralel, 16 x 26 m. boyutlarında, açık avlulu, dikdörtgen planlı olan yapının ana kütlesi ve kare planlı dışa taşkın dershanesiyle asimetrik biçimde düzenlenmiştir. Girişi güneybatıda olan medresenin duvarlarında taş, kemer ve kubbelerinde ise tuğla kullanılmıştır. Caminin kot seviyesinden 5,5 m. aşağıda bulunan yapının cami ile birlikte ya da daha önce yapılmış olduğu ileri sürülmektedir. Arsasının dar ve teras halinde olması yüzünden dikdörtgen avlunun iki kenarında kare planlı, kubbeyle örtülü hücreler bulunmakta, köşede ise bir dershane yer almaktadır. Medrese 1880'de harap olunca üzerine ahşap bir okul inşa edilmiş, bir dönem rüşdiye ve idâdî olarak kullanılan yapı daha sonra Cumhuriyet ilkokulu adını almıştır. Günümüzde sadece beden duvarları ayakta olan yapı harabe halindedir. Medresede camiye göre daha düşük nitelikte işçilik ve yapım tekniği kullanılmış olması dikkati çekmektedir. Kütüphane diye bilinen dershane binası, avlunun kuzeybatı kenarının ön cephesine alınarak bağımsız bir yapı karakteri kazandırılmıştır. Kitâbesi olmayan tek kubbeli bina 8 x 8 m. ölçülerindedir ve kalın bir tabaka ile sıvanmıştır. Sıvası dökülen bölümlerinden duvarlarının taş, kubbesinin

Rüstem Paşa Camii - Tekirdağ

Rüstem Paşa Camii'nin kitâbeleri

ise tuğla malzemeye örülüdür olduğu anlaşılmaktadır. Sonradan yapılan ocak ve bacasından dolayı binanın bir dönem aşhane olarak kullanıldığı söylenmektedir.

Hamam. Medresenin doğu duvarına bitişik olup caminin sol yanında ve ön cephesine kadar uzanan alanda yer almaktadır. Halk arasında Paşa Hamamı adıyla bilinen yapı bir çifte hamamdır. Erkekler kısmı kare planlı üzeri kubbeli soyunmalık, aynalı tonoz örtülü ılıklık, kare planlı ve kubbeyle örtülü sıcaklık bölümlerinden meydana gelmektedir. Sıcaklık bölümü sekizgen bir orta mekâna sahiptir ve kenarlarına yerleştirilen kubbeli, kare şeklinde halvet mekânları ile yıldız benzer plan özelliği göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kadınlar kısmı ise çatı örtülü bir giriş revakı ile kareye yakın dikdörtgen planlı kubbeli soyunmalık, aynalı tonoz örtülü ılıklık ile kare planlı tek kubbeli ve yan yana iki halvet hücrelerinden oluşan sıcaklık bölümüyle enine düzenlenmiştir. Duvarları kesme taştan, kemer ve örtüleri tuğla olan hamamın üzeri kubbeyle örtülüdür. Günümüzde bir kısmı tamamen yıkılmış olan yapının sağlam olan yarısı kiremit kaplı aşhaz bir çatıyla örtülüdür ve depo olarak kullanılmaktadır.

Bedesten. Caminin batısında yer alan yapı, iki kalın pâyeye üzerine altı kubbeli ve 25,5 x 19 m. ölçülerindedir. Külliye'nin önemli parçası sayılan bu yapı plan ve altı kubbeli örtü şekli bakımından Gelibolu, Bergama, Beyşehir, Selânik, Serez, Tosya ve Saraybosna'daki Bursa Bedesteni ile benzerlik gösterir. Yapıda kubbe sekizgen kasnaklar üzerine oturmakta ve kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmaktadır. Dört tarafa birer kapısı olan bedestenin kapı kemerleri dıştan yuvarlak, içten sivri kemerlidir. Taş ve tuğladan inşa edilen yapının uzun cephelerinde üç, kısa cephelerinde iki adet pencere bulunmaktadır. 1949-1950 yıllarıyla Maarif Müdürlüğü tarafından malzeme deposu olarak kullanılan ve 1972'de esaslı bir şekilde onarılan yapının cephesinde vaktiyle yıkılmış olup duvar izleri kısmen görülen dış dükkânlarının yerine yenileri yapılmıştır. Külliye'ye ait kervansaray, imaretle fodla fırınlarının yerleri ise günümüzde kesin biçimde bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1949, s. 64-69; Şükran Pekel, *Tekirdağ, Babaeski, Kırklareli'nde Osmanlı Mimarisi* (lisans tezi, 1965), İÜ Ed. Fak., s. 10-18; Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, s. 31-35; a.m.f., "Türkiye'de Mimarî Mirası Koruma Anlayışı ve Koca Sinan

Eserlerinden Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesindeki Gölgesine Kısa Bir Bakış", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 185-209; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 251-253; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 208-209; a.m.f., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 50; Abdullah Kuran, "Sinan'ın Medreseleri", *Mimar-başı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 250; Semavi Eyice, "Bedesten", *DA*, V, 309.

N. ÇİÇEK AKÇIL

RÜSTEM PAŞA KÜTÜPHANESİ

Rüstem Paşa (ö. 968/1561) tarafından İstanbul'da kurulan kütüphane.

Kanûnî Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın Eminönü'nde Mahmud Paşa Camii yakınında 957 (1550) yılında Mimar Sinan'a yaptırdığı medresede kurduğu kütüphanenin "evâli Cemâziyelevvel" 968 (1561 Ocak sonları) tarihli vakfiyesine göre kütüphanede günlük 5 akçe ücret alan bir hâfız-ı kütüb görev yapmaktaydı. Medrese hocalarının ve öğrencilerin yararlanması için açılmış kütüphaneden öğretiler de hocalarının bilgisi dahilinde ödünç kitap alabilmekteydi. Rüstem Paşa'nın küçük bir koleksiyondan oluşan kütüphanesi vakfiyesine göre 120 cilttir (Yüksel, s. 270-271). Ancak tarihçi Peçevi'ye göre konağında çok zengin bir kütüphanesi bulunan Rüstem Paşa öldüğü zaman terekesinden 5000 kitap çıkmıştır (*Tarih*, I, 23). Rüstem Paşa'nın medresesindeki kütüphanenin mevcudu daha sonra yapılan bağışlarla biraz artmıştır. Matbu katalogu, *Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi ve Rüstem Paşa Kütüphanesi Defteri* adıyla basılan kitapta yer almaktadır (Dersââdet 1311, s. 35-47). Bazı vakıf kütüphanelerindeki küçük koleksiyonların 1910 yılında binaları yenilenen kütüphanelere nakli sırasında Rüstem Paşa Kütüphanesi'nin bazı bölümlerinin rutubet tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu tesbit edilerek (BOA, MF. KTV, Dosya nr. 6, Evrak 36) Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakli düşünülmüşse de bu medresenin müderris ve talebelerinin ricası üzerine ve muhtemelen kütüphanenin 1909'da bir tamir görmüş olduğu göz önüne alınarak koleksiyon yerinde bırakılmıştır (BOA, MF. KTV, Dosya nr. 6, Evrak 51). Ancak ardından kitaplar 1914'te Sultansehim'de kurulan kütüphaneye, daha sonra 1924'te Murad Molla Kütüphanesi'ne götürülmüştür. 1949'da diğer bazı koleksi-

yonlarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş olup (Dener, s. 32) günümüzde burada korunmaktadır (166 yazma, 23 basma).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ruûs, nr. 66, s. 5; nr. 80, s. 546; nr. 82, s. 230; BA, Cevdet-Maarif, nr. 6640; Peçuytu İbrâhim, *Tarih*, I, 23; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 32, 59-60; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 69; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 42, 141, 171; İ. Aydın Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 241, 269-271; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 62; Faruk Bilici, "Les bibliothèques vakıf-s à İstanbul au XVIe siècle, prémices de grandes bibliothèques publiques", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, sy. 87-88, Aix-en-Provence 1999, s. 52-53.

İSMAİL E. ERÜNSAL

RÜSTEM-i ZÂL

(رستم زال)

İran millî destanının en güçlü kahramanı.

Pehlevî edebiyatında Rostahm ve Rostethem şekillerinde geçer ve "iri yapılı, güçlü" anlamını taşır; bazan da aynı mânadaki "Tehernten" lakabıyla birlikte kullanılır. Aslında Zaloğlu Rüstem'in Eşkânî ileri gelenlerinden bir kahraman olduğu ve millî destana girmesiyle birlikte kendisine bir takım olağan üstü efsanevi özellikler atfedildiği sanılmaktadır.

Hakkında en geniş bilgiyi veren Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sine göre Rüstem, millî kahraman ak saçlı Zâl'in Kâbil Hükümdarı Mihrâb'ın kızı Rûdâbe ile evliliğinden, çok iri olduğu için doğumunu gerçekleştiremeyen annesinin karnını daha önce babası Zâl'i de büyümüş olan Sîmurg'un yarmasıyla dünyaya gelmiş ve hızla büyüyüp gelişerek kısa sürede yiğitlere yaraşır bir vücut yapısına ve güce kavuşmuştur. Hayatının tamamı başarılarla dolu olarak Zâbülistân'da geçen Rüstem 700 batman ağırlığındaki gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan yapılmış elbisesi ve yıldırım hızındaki atı Rahş ile İran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Bunlar arasında Hefthân'ı geçtikten sonra Div-i Sepîd ile savaşıması, Bîjen'i Ehrimen yaratılışlı Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarması ve Siyâveş'in intikamını alması, Eşkebûs'u ve âsi şehzade İsfendiyâr'ı öldürmesi sayılabilir. Bilmeden oğlu Sührâb ile de savaşıp ve onu yara-